

CZU: 94(498.4)15/19

IDEEA „DACO-ROMÂNISMULUI” LA ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ÎN EPOCA MODERNĂ

Radu ROMÎNAȘU

Universitatea din Oradea (România)

Îndelungata stare de fragmentarism teritorial și de separatism politic între români a generat o criză a conștiințelor liderilor din spațiul românesc, tensiune din care s-a cristalizat ideea „daco-românismului”. Aceasta s-a concretizat prin inițierea unei lupte naționale, în special în spațiul transilvănean, al cărei punct final a fost constituirea unei Români înțregite, rotunda și adevărata patrie a tuturor românilor, care a reușit să fixeze, în memoria urmașilor, fireștile sale contururi geografice la 1 decembrie 1918.

Astfel, ideea „daco-românismului” a devenit coșmarul guvernelor maghiare din perioada dualistă, neamul românesc fiind proiectat, potrivit acestei „legi nescrise” de la nivelul mentalului colectiv al elitei românești, ca un tot unitar, granițele artificiale reușind să despartă persoane, dar nu și simțămintele sufletești firești.

Esențială și necesară pentru transformarea vechii idei a „daco-românismului” în principiu politic-cultural a fost sinteza cultural-națională a românilor din monarhia austro-ungară și a celor din Vechiul Regat, care a pregătit conștiințele pentru actul istoric de la 1 decembrie 1918.

„Daco-românismul” a avut marele merit de a fi chemat la reflexie angajată în jurul unor idei majore, precum: „istorie”, „națiune”, „neam”, „confesiune”, „conștiință națională”, „limbă”, „cultură”, „politică”, ce-și resemnifică mereu, pentru fiecare dintre vremuri în parte, conținuturile.

Cuvinte-cheie: națiune, mișcare națională, drepturi politice, unitate, modernitate, idei politice, intelectualitate.

THE IDEA OF “DACO-ROMANIANISM” AT THE ROMANIANS LIVING IN TRANSYLVANIA DURING THE MODERN AGE

The long state of territorial fragmentation and political separatism among the Romanians generated a crisis of the leaders' conscience on the Romanian territory, tension that crystallized the idea of “Daco-Romanianism”. This resulted in the initiation of some national struggles, especially in the Transylvanian area, whose end point was the establishment of a unified Romania, the round and true homeland of all Romanians which managed to deeply embed, in the successors' memory, its geographical borders on December 1, 1918.

Thus, the idea of “Daco-Romanianism” became the nightmare of the Hungarian governments during the dualistic period, the Romanian people being designed, according to this “unwritten law” in the collective mind of the Romanian elite, as a whole, the artificial boundaries managing to divide only people, not natural feelings.

Essential and necessary to transform the old idea of “Daco-Romanianism” into a political-cultural principle was the cultural-national synthesis of Romanians in Austro-Hungarian monarchy and those in the Old Kingdom, which prepared the consciousness for the historic act of December 1, 1918.

The “Daco-Romanianism” had the great merit of being called for engaged reflection around some major idea, such as “history”, “nation”, “ancestry”, “confession”, “national consciousness”, “language”, “culture”, “politics” which always bring new meanings for each period of time.

Keywords: nation, national movement, political rights, unity, modernity, political ideas, intellectuality.

Istoria are logica ei, astfel că, după un pas, urmează un altul, mai energic, pregătit de acumulările anterioare. Ca urmare, momentele-cheie din istoria noastră națională, precum *Supplex*-ul lui Inochentie Micu Klein (1740), Răscoala lui Horea (1784), *Supplex Libellus Valachorum* (1791), Mișcarea cu caracter revoluționar a lui Tudor Vladimirescu (1821), Revoluția pașoptistă, Unirea Principatelor Române (1859), Independența de stat a României (1877-1878), Mișcarea memorandistă (1892-1895), Marea Unire din 1918 – reprezintă astfel de concentrări, care și-au luat energie din aceeași idee măreață: daco-românismul.

Această idee, care s-a perpetuat ca o veritabilă lege nescrisă la nivelul mental al generațiilor de luptători naționali, a avut la temelie sa dorința de eliberare națională a tuturor românilor și de înfăptuire a unității naționale. Nu a fost vorba despre o emoție efemeră, ci de o dăruire de sine constantă pe tot parcursul devenirii noastre istorice, îmbrățișată cu convingere și cu speranță într-un viitor mai bun.

Îndelungata stare de fragmentarism teritorial și separatism politic între români a generat o criză a conștiințelor liderilor din spațiul românesc, în special în sânul intelectualității, tensiune din care s-a cristalizat ideea

„Daco-României”, adică constituirea unei Româniî întregite, rotunda și adevărata patrie a tuturor românilor, care a reușit să fixeze, în memoria urmașilor, fireștile sale contururi geografice și politice la 1 decembrie 1918.

Poporul român și-a luat energie, în construcția unei statalități moderne, din continuitatea și unitatea lui antică și medievală, concretizată sub forma unor solidarități locale, care au pregătit ulterior marea solidaritate națională modernă. Mai apoi, sub impulsul ideilor umaniste (amintim doar pe Nicolaus Olahus, care tratează națiunile în spirit etnic, modern, având ca și criterii de definire a acestora originea, limba și confesiunea) și ale Reformei religioase, care pătrund și în spațiul Europei centrale și de sud-est, trecând prin ideologia „Secolului Luminilor”, s-a cristalizat ideologia daco-românismului, având ca punct de plecare secolul al XVII-lea [1, p.9, 116-122].

Pe tot parcursul epocii moderne, pentru niciun alt popor romanic, conștiința descendenței latine, a romanității, nu a fost invocată atât de constant și de pertinent ca de români, datorită contextului istoric și numeroșilor detractori, care, din interese cu un pronunțat caracter revizionist, au încercat să ne tăgăduiască aceste nobile origini. Daco-românismul și originile latine ale poporului român sunt „legendă”, – susțineau aceștia, – iar continuitatea daco-romană reprezintă o „minciună istorică” [2, p.24]. Tocmai de aceea demonstrarea latinității, romanității și continuității noastre a reprezentat „reazimul constant și de nebiruit al unei lupte milenare pentru păstrarea ființei etnice” [3, p.27].

Din această perspectivă, ideea romanității românilor a fost folosită ca o veritabilă armă politică în vederea obținerii revendicărilor naționale. Această etapă este sesizabilă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la moștenitorii și continuatorii lui Inochentie Micu, dar și în Țara Românească și Moldova, prin elaborarea unor memorii de factură iluministă. În secolul al XIX-lea, această idee va apărea sistematic în momentele-cheie ale luptei românilor pentru emancipare politică, unitate și independență națională.

Răscoala lui Horea a conturat în jurul său ideea solidarității generale românești, împărtășită atât în spațiul românesc, cât și în cel european. Presa europeană a alimentat constant această idee. Mai mult, Horea este investit cu intenția de a uni cele trei țări românești, adică de a reconstitui regatul vechii Dacii, al cărei rege urma să fie. O gravură a timpului cu inscripția *Horea rex Daciae* a cunoscut o largă circulație [4, p.109].

Debutul secolului al XIX-lea aduce în prim-plan contribuția *Școlii Ardelene* la afirmarea ideii romanității românilor. Continuându-l pe Dimitrie Cantemir [5, p.2], istoricii acestui curent nu au acceptat decât obârșia pur romană a românilor. Această poziție se poate explica prin analiza situației politice și sociale a românilor din Transilvania. Militând pentru emanciparea românilor transilvăneni, ținuți într-o stare de netă inferioritate de elita conducătoare maghiară, corifeii *Școlii Ardelene* au folosit ideea romanității ca pe o armă. Urmași ai stăpânilor lumii, a căror limbă era încă limba oficială în Ungaria și Transilvania, românii nu puteau să mai accepte situația umilitoare de tolerați și excluși de la drepturi politice, sociale și culturale. De aceea, recursul la originea romană, fără cel mai mic amestec străin, era considerat esențial în acele vremuri în lupta pentru emanciparea națională a românilor, la care s-au angajat urmașii lui Inochentie Micu. Astfel, reprezentanții acestui curent invocau exterminarea și alungarea dacilor din noua provincie, inexistența căsătoriilor mixte etc. După aprecierea savantului istoric David Prodan, *Școala Ardeleană* a fost cea care ne-a dat conștiința națională în primul rând prin lucrările ei de istorie a românilor și de filologie, în cuprinsul cărora s-au fundamentat ideile privind vechimea românilor, latinitatea și continuitatea lor [6, p.17, 24-36, 245]. Amintim în această privință lucrarea lui Petru Maior *Începutul românilor din Dacia* (1812) – o veritabilă „imagine proiectată în viitor a noii Dacii” [7, p.348], care a influențat decisiv epoca cuprinsă între mișcarea lui Tudor Vladimirescu și generația pașoptistă. La rândul său, sub înrâurirea ideilor *Școlii Ardelene*, Timotei Cipariu, eruditul filolog transilvănean, invoca „simțământul național”, convins că se va dobândi în cele din urmă și „eliberarea perfectă a patriei române” [8, p.125]. Toate aceste idei vor sta la baza eșafodajului argumentativ al celebrului *Supplex Libellus Valachorum* din 1791, actul de naștere al națiunii române moderne din Ardeal. Argumentul istoric și cel demografic („cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei”) i-a determinat pe români să se raporteze la trecut, unde găseau un statut demn, adică libertate națională, cetățeni ai Transilvaniei, egalitate cu celelalte națiuni conlocuitoare. De aceea, ei au contemplat trecutul, care era luminos, plecând de la Dacia antică și de la războaiele daco-romane, trecând prin etnogeneza românească și continuitatea lor de viață în spațiul carpato-dunăreano-pontic. Pledoaria documentului transilvănean a fost, de fapt, în folosul întregii națiuni, care trăiește pe tot cuprinsul spațiului românesc [7, p.329, 4, 8]. Spiritul acestuia va fi reactivat în mișcarea petiționară de la începutul secolului al XIX-lea, dezvoltată în jurul unor instituții publice românești. De altfel, Nicolae Bălcescu îi numea pe corifeii *Școlii Ardelene* „cei dintâi apostoli ai românismului” [9, p.114], care „prin școli, prin cultivarea binelui și a istoriei puseră stâlpii de temelie ai naționalității române” [10, p.305].

De remarcat că în aceeași perioadă istoriografia din Principate, intrată, odată cu domniile fanariote, în faza influenței grecești, aborda ca pe un fenomen natural fuziunea daco-romană. Acest punct de vedere se găsește la istoricii greci stabiliți în Principate – Daniel Philippide, Dionisie Fotino, dar și la românii Ienăchiță Văcărescu și Naum Râmnicănu.

Istoriografia românească a secolului amintit a evoluat însă pe coordonatele naționale trasate de *Școala Ardeleană*. Școala latinistă s-a extins și în Principate, deoarece mulți ardeleni ocupau poziții importante în sistemul cultural de aici. Corifeul curentului latinist a fost August Treboniu Laurian, care considera că istoria românilor începe de la fundarea Romei și care urmărea să „purifice” limba română pentru a o apropia cât mai mult de latina originară. Între 1871 și 1876 a apărut *Dicționarul limbii române*, care a constituit apogeul acestei tendințe. A.T. Laurian a scos din dicționar elementele nelatine și a adoptat un sistem ortografic etimologic, care nu mai semăna decât vag cu limba română autentică. Tentativa de a crea o limbă artificială a discreditat definitiv școala latinistă. Totuși, până la mijlocul secolului, a continuat să existe o unanimitate față de originea doar romană a românilor. Dincolo de aceste exagerări, după cum remarca și istoricul Vasile Netea, nimeni n-a subliniat cu mai multă pasiune patriotică și cu elocvență ideea originii noastre dacice decât marele latinist și corifeu al *Școlii Ardelene* A.T. Laurian, în a cărui operă se vorbește despre: *Dacia superioară*, *Dacia inferioară*, *Dacia transalpină*, *Dacia alpină*, *Dacia centrală*, *Dacia orientală ș.a.* [11, p.5, 118-135, 179, 98-100].

Mai apoi, reprezentanții romantismului, deși nu au insistat asupra dacilor ca element fondator al poporului român, au contribuit totuși la consolidarea temei dacice, prin evidențierea curajului și a spiritului de sacrificiu al acestora. Începutul l-a făcut Mihail Kogălniceanu, care, în celebrul său discurs din 1843, a făcut un elogiu regelui Decebal, pe care îl considera „cel mai însemnat rigă barbar care a fost vreodată” [12, p.18]. La rândul său, Alexandru G. Golescu, binecunoscutul revoluționar pașoptist, elaborase, încă din 1838, un proiect „daco-român”, intitulat sugestiv „Dacia Mare”, care, în contextul desfășurării revoluției, și-a schimbat denumirea în „Dacia Mică”, adică planul de unire a Moldovei și a Țării Românești, văzut ca un prim pas decisiv spre unirea tuturor teritoriilor românești într-un singur corp politic neatârnat [8, p.128]. Vorbind despre soarta viitoare a românilor, Golescu era convins că „dacă românismul va renaște în Austria, el nu mai poate pieri în Principate măcar dacă ar rămâne muscalii pentru totdeauna în țară... Chestiunea românismului în Austria este o chestiune de viață și de moarte pentru noi; de aceea și îndemn pe toți ca să nu se depărteze de Transilvania, Bucovina și Banat. Trebuie să facem pasuri ca să dobândim favorul Austriei pentru românii din Transilvania și din Banat. Trebuie să dobândim acest favor ca să asigurăm ființa națională a Principatelor” [13, p.658-661].

Unitatea românilor s-a realizat și prin intermediul dascălilor și intelectualilor transilvăneni, pedagogi plini de „duh românesc” și veritabili moderatori de conștiințe, care trec munții dinspre Ardeal spre Principate. În acest sens amintim doar câteva nume reprezentative: Ioan și Vasile Maioreșcu, Florian Aron, Eftimie Murgu, Damaschin Bojincă, August Treboniu Laurian, Constantin Romanul, Axente Sever etc. Mai mult, marele cărturar și ziarist de talie europeană George Bariț reușește să concentreze în jurul *Gazetei de Transilvania* cele mai bune condeie de pe ambele versante ale Carpaților, contribuind astfel într-o manieră decisivă la procesul de promovare a gândirii unitare românești. În consecință, și în perioada premergătoare revoluției pașoptiste derularea procesului complex de constituire a „Daco-României” continuă și cunoaște noi valențe. Practic vorbim despre apariția unei ideologii a originii comune și a unității de neam conturată, într-o primă fază, dintr-o perspectivă cultural-spirituală. Adică, la acest nivel, națiunea avea un caracter mai mult etno-cultural decât politic. De altfel, elita românească transilvăneană se întreba retoric dacă „se putea ca ideea romană să nu devină o dogmă, căreia trebuie să i se închine orice român, mai ales dincoace de Carpați, unde înainte de apariția ei nici nu existau ca națiune” [14, p.4]?

A urmat generația de la '48, care a consolidat ideea daco-românismului nu doar prin gândirea și atitudinea politică, prin documentele revoluționare elaborate, prin marile adunări organizate, ci și pe tărâm cultural, prin combaterea imitației și a traducerilor mediocre, literatura fiind reprezentată predominant atunci de traduceri rebele și lipsite de originalitate și din opere anodine. Același Mihail Kogălniceanu, conștientizând pericolul care amenința literatura română, afirma că „darul imitației e o manie primejdioasă la noi ... omoară duhul național”. Un alt aspect urmărit de această mișcare este înlăturarea provincialismului, prin unirea în paginile revistelor a tuturor scriitorilor, indiferent de zonă. Scriitorii pașoptiști au fost inspirați din istoria poporului, trecutul de luptă, frumusețile spațiului românesc, folclorul românesc, tradițiile și obiceiurile poporului, remarcându-se astfel un puternic sentiment patriotic. În consecință, majoritatea scriitorilor pașoptiști au elaborat opere literare cu un pregnant conținut patriotic și militant, accentul fiind pus pe idealurile luptei de emancipare

și pe unitatea națională a tuturor românilor. De altfel, pe tot parcursul secolului al XIX-lea, atât pe tărâm politic, cât și la nivel cultural, toate acțiunile s-au făcut în numele idealului național.

Deci, conducătorii revoluției pașoptiste au afirmat originile naționale, latinitatea și romanitatea, aspirațiile și idealurile românilor, sub influența spiritualității franceze și italiene, națiuni la rândul lor de origine și cultură latină. Generația vârstnică formată în climatul pașoptist a pregătit din timp noua generație de cărturari și luptători, care a intrat în arena politică și național-culturală după 1900. La sfârșitul revoluției, Nicolae Bălcescu avea convingerea fermă că unitatea tuturor românilor se va realiza, dincolo de toate impedimentele așezate în calea acestui proces ireversibil: „România noastră va exista; este orb cine nu o vede” [15, p.34]. Dând expresie atmosferei europene postrevoluționare, același mare revoluționar și istoric român era de părere că „este vremea ca și nația română să ridice stindardul unității sale... Amenințată de panslavism și de pangermanism, românii nu le pot opune decât panromânismul. Panromânismul, dar, trebuie să fie astăzi ținta noastră comună de activitate” [16, p.111-112].

George Bariț, după ce prezintă situația internă și internațională din jurul anului 1850, și în urma unei analize pertinente despre stadiul în care se afla procesul de cristalizare a ideii naționale în spațiul românesc situat de o parte și de alta a Carpaților, ajunge la următoarea concluzie: „adversarii pot să stea și în cap și o Dacoromanie tot există și va exista întotdeauna, iar aceea este Dacoromania reprezentată și oarecum încarnată în unitatea limbii și literaturii române, care este unică pentru zece milioane de locuitori împărțiți în câteva state. Precum este una limba franceză vorbită și scrisă în Franța, în Belgia, în Elveția; precum e limba germană în Austria, Germania, Elveția etc., limba spaniolă în Spania și în câteva state sud-americane, întocmai este și limba română comună tuturor românilor din toate statele în care locuiesc ei” [17, p.15-16].

Ulterior, neoclasicii și simboलिști au urmărit, în genere, aceeași apropiere a poporului român de celelalte popoare și culturi romanice, văzând în aceasta nu doar continuitatea unor tradiții, dar și rezolvarea aspirațiilor noastre naționale, îndeosebi emanciparea și împlinirea idealului de unitate națională, în granițele fostei Dacii. Concomitent cu preocuparea pentru demonstrarea și afirmarea romanității, în planul etnicității, numeroși reprezentanți ai vieții spirituale românești au relevat, cu aceeași stăruință și cu forță argumentativă, *ideea dacică* și originea *daco-romană* a poporului român [18, p.508-510].

Afirmarea pe multiple planuri a originii dacice a poporului român, mai ales prin articolul lui B.P. Hașdeu, intitulat *Perit-au dacii?*(1860), reprezintă o reacție împotriva exceselor latiniste, îndeosebi în perioada *Școlii Ardelene*.

Observăm astfel că imaginea și orizontul *Daciei*, ca expresie geografică și tradiție istorică, nu a părăsit niciodată conștiința neamului românesc, fiind evocată în toate epocile evoluției noastre istorice de către cele mai strălucite personalități politice și culturale. Dacia, latinizată prin limbă și cultură, simboliza în conștiința militanților pentru unitate națională temelia organică a viitoarei României, baza ei teritorială, națională și spirituală. Orice spațiu de pe o parte sau alta a Carpaților a fost pentru ei un spațiu din vechea Dacie, o parte integrantă, organică din teritoriul stăpânit de armatele lui Burebista și Decebal. De altfel, ilustrul istoric A.D. Xenopol, în capitolul „Daco-romanii în munți” din lucrarea monumentală *Istoria românilor din Dacia traiană*, face o veritabilă pledoarie a continuității daco-romane în zonele muntoase, în special în momentele-limită ale existenței poporului român. Este evidențiat, de asemenea, rolul Carpaților în istoria noastră națională: „în acești munți s-a fixat și încheșat marea și minunata unitate a poporului român” [19, p.46]. Aceeași idee se regăsește și în scrierile eminesciene: „România...este protejată în lungul ei pe de o parte de seria Munților Carpați, santinelă fidelă de veacuri a poporului român, pe de altă parte de fluviul Dunărea, barieră nestrămutată a naționalității române” [20, p.19].

În același sens, trebuie subliniat faptul, de loc întâmplător, că numeroase reviste de prestigiu, tipărite de cărturarii cei mai reprezentativi ai națiunii noastre, au purtat nume semnificative în ceea ce privește valențele conștiinței originii noastre daco-romane, precum: *Magazin istoric pentru Dacia*, *Dacia literară* și multe altele. Titlul ultimei reviste nu este ales întâmplător, ci reflectă, pe de o parte, un criteriu în baza căruia vor fi selectate textele ce vor compune revista, respectiv cel literar-estetic, pe de altă parte – anunță și pregătește la nivel cultural și spiritual Unirea Principatelor Române la 1859, și ulterior, Marea Unire din memorabilul an 1918: „Așadar, foaia noastră va fi un repertoriu general al literaturii românești, în carele, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitori moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, fieștcare cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său” [21, p.1-2].

Este sugestiv, totodată, faptul că una dintre primele reviste ale mișcării socialiste din țara noastră a optat pentru denumirea de *Dacia viitoare*. În numărul al doilea al organului de presă al socialiștilor români, din

ianuarie 1883, intitulat semnificativ „*Dacia viitoare*”, se arăta că „astă unire e incompletă. Voim Dacia așa cum ea fu, fiindcă și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul la o Dacie Romană, Transilvania și celelalte părți ale vechii Dacii unde românii sunt în majoritate, trebuie să fuzioneze mai curând sau mai târziu în statul român” [22, p.55-56].

Această mișcare a daco-românismului, aflată într-o permanentă creștere și efervescentă, nu a putut să scape din vizorul adversarilor unității românești, care s-au grăbit să ia o serie de măsuri concrete pentru zădărnicierea aspirațiilor firești românești. Pentru imperiile vecine, numele „Dacia”, ca entitate sociopolitică creată exclusiv din perspectivă românească, era considerat un atentat la ordinea stabilită prin tratatele pe care le-au semnat pentru a-și proteja fiecare sferile de influență.

În primul rând, a fost înăspriată vigilența autorităților țariste și habsburgice în zona punctelor de frontieră ale Basarabiei și Transilvaniei, printr-o monitorizare mult mai atentă a tuturor călătorilor care intrau în cele două provincii istorice românești. Poliția secretă austriacă a fost angajată în ample operațiuni de strângere de informații referitoare la „mișcările românilor”. De altfel, Nesselrode informa autoritățile austriece și turcești că românii au de gând să întemeieze un regat Daco-Român, alcătuit din Valahia și Moldova, Bucovina, Basarabia și Transilvania [23, p.336]. Ca urmare, se poate desprinde concluzia că ideile Daco-României erau destul de răspândite în toate mediile sociale românești. Mai mult, Ștefan Ludwig Roth era convins că „ideea unui imperiu român a cuprins mii de inimi” [24, p.136], iar Ion Ionescu de la Brad, într-o scrisoare datată din iarna anului 1848/1849, avansa ideea că dorința de unitate a tuturor românilor este răspândită și în poporul de rând [25, p.313]. La rândul lui, George Barițiu constata plin de entuziasm faptul că idealul unirii devenise în Transilvania o stare de spirit generală: „Unirea națională este frumoasa deviză ce răsună din toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă” [26, p.399].

Ajungând la „domnul unirii” din 1859 și la epoca inaugurată de acesta, trebuie să precizăm că Transilvania a ocupat un loc central în sfera relațiilor diplomatice gândite și dezvoltate de Alexandru Ioan Cuza. Mai întâi observăm această apropiere Cuza-Transilvania din necesitatea dezvoltării unei diplomații obiective, întrucât Ardealul avea să constituie una dintre pârgurile principale ale politicii lui Cuza menite să exercite o influență în recunoașterea dublei alegeri a domnitorului de către unele puteri europene. În al doilea rând, din motive subiective și de continuitate istorică, ideea daco-românismului, care se afirmase cu vigoare la 1848, capătă contururi mai puternice în anii premergători unirii, și cu atât mai evidente după momentul 24 ianuarie 1859. Cuza pretindea autonomia Transilvaniei, adunare națională și vot universal, cerințe care puteau duce în chip necesar la autodeterminarea națională a românilor [27, p.57].

Acestea erau de altfel și cerințele fruntașilor politici români din Transilvania, teoretizate de istoricul și juristul Al. Papiu Ilarian, colaborator apropiat al domnitorului și sfetnicul său cel mai apropiat în problema Transilvaniei. Românii nutreau acum cu toții visul Daco-României prin unirea Transilvaniei și Bucovinei cu statul național creat în 1859. De altfel, Papiu Ilarian a înaintat, la 1860, un memoriu lui Cuza, în care făcea cunoscut cum a fost perceput actul de la 24 ianuarie de către românii transilvăneni: „Idealul român este unirea tuturor românilor într-un singur corp politic, adică Daco-România”. Cunoscutul revoluționar pașoptist aprecia, pe bună dreptate, că „unirea Transilvaniei cu Principatele ar completa sistemul statului român și ar pune fundamentul vieții perpetue a României”. „Transilvania privește spre Principate, de unde așteaptă mântuirea” – se putea citi într-un alt document al timpului, iar Vincențiu Babeș, în 1870, aștepta ca „România să devină un soare ale cărui raze să încălzească și să lumineze pe toți românii din țările vecine” [14, p.37].

Numai Cuza era în măsură să revendice această dorință pe plan diplomatic, acțiune care se conjuga cu lupta întregului popor pentru unirea politică [28, p.171-172, 173-174].

În acest context, reorganizarea armatelor române și așezarea lor pe temeiuri moderne devenise o necesitate obiectivă. Noua armată urma să asigure apărarea ființei și vetrei românești în fața amenințărilor externe, să susțină împlinirea aspirațiilor de progres, unitate și independență, obiective fundamentale ale programului național, alimentat de ideologia daco-românismului. Mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu și revoluția pașoptistă au dovedit că existau condiții pentru configurarea unei armate care să aibă un pronunțat caracter românesc, în care spiritul de apartenență la un teritoriu și la un neam să fie conștientizat în masa largă a oștenilor. „Românismul, – avea să sublinieze N.Bălcescu, – nu se va putea dezvolta și scăpa de atâția vrășmași ce-l apasă, până când ambele principate (Moldova și Țara Românească) nu vor fi libere și nu vor organiza puterea lor armată” [29, p.259-260].

Străbătut de ideea unei epopei dacice – cum observa G. Călinescu – cel care își riscase în studenție statutul de om liber prin scrierea unor articole ce dezvăluiau îngrădirea de drepturi și de libertăți a românilor

din Transilvania, Mihai Eminescu va continua să gândească și să creeze în spiritul ideii naționale. Eminescu scria că românii trebuie să creeze o cultură națională temeinică, care să se răsfrângă asupra tuturor. Daco-românismul poetului, care a vibrat puternic atât în poezie, cât și în publicistică, venea din străfunduri de veacuri cu o întreagă istorie, care va imprima eminescianității specificitatea unui geniu romantic. Dar Eminescu nu scria despre români în spiritul unei idei imperialiste, ci într-o înțelegere de profunzime organică, militând pentru drepturile istorice și inalienabile ale națiunii sale, fiind străin, așadar, de ceea ce alții înțelegeau prin noțiunile de panslavism, pangermanism ori paneuropenism. Nostalgiiile sale poetice referitoare la „Dacia ideală”, „anul 1400” sau la codrii „Țării de Sus” nu reprezintă o formă de conservatorism arhaizant, ci expresia poetică a nevoii de rezistență națională încadrată pe o linie a tradiției naționale, care trebuie înțeleasă ca o formulă a echilibrului și a vitalității etnice – temeuri firești ale oricărei afirmări viitoare [30, p.15-24, 27, 551].

În Transilvania, după eșecul mișcării memorandiste, o conștiință nouă își face drum, generația tânără întoarce fața de la Viena și Budapesta și se îndreaptă spre București. De aici înainte soarele românismului răsărea de la București, complet și definitiv (după cum se preciza și pe frontispiciul *Tribunei* lui Slavici de la Sibiu: „Soarele pentru toți românii la București răsare”). „Mitul bunului împărat” se spulberă din mentalul colectiv al românilor transilvăneni, iar acumulările anterioare și cele mai noi au contribuit decisiv la redeschiderea conștiinței naționale a românilor: Biserica Ortodoxă Română din Ardeal, prin Statutul șagunian, s-a despărțit de biserica sârbească; *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român* (ASTRA) dă un impuls puternic culturii naționale românești [31, p.30-34]; Biserica, școala confesională, asociațiile și reuniunile culturale, presa reprezintă temelia noilor restructurări. Astfel, ideea daco-românismului devine coșmarul guvernelor maghiare. Neamul românesc este proiectat ca un tot unitar, iar granițele artificiale pot despărți trupurile, dar simțămintele sufletești niciodată. Cu alte cuvinte, vorbim despre formarea unei conștiințe naționale unitare: „daco-românismul”. Este perioada în care „fiecare țipăt al fraților de peste munți pătrunde, ca un pumnal, în inima celor mai buni dintre românii liberi” [32, p.191].

Domeniul cultural a inclus și circulația informațiilor cultural-naționale, relațiile reciproce inseparabile dintre intelectualii comunităților românești și membrii acestora – de cele mai multe ori, anonimii care au absorbit „ideile cele noi” potrivit cu mentalitățile locului și ale epocii. Biserica a jucat în această perioadă rolul de catalizator și de instituție protectoare a limbii române, prin școala confesională, publicațiile sale, tradiții, viață moral-religioasă și, mai ales, prin exemplul preoților și ierarhilor săi.

Din perspectiva timpului, esențială și necesară pentru transformarea vechii idei a daco-românismului în principiu politic-cultural a fost sinteza cultural-națională a românilor din monarhia austro-ungară și de peste Carpați (1896-1910). Emulația fenomenului de masă în societatea transilvăneană s-a împletit cu eforturile intelectualilor români (mai ales, preoți și învățători) de a ridica nivelul cultural și civic românesc în comunele și satele provinciei istorice. Aceeași misiune au îndeplinit-o Reuniunile învățătorilor și conferințele organizate de acestea, destinate să ridice nivelul profesional al dascălilor și totodată să păstreze caracterul românesc și național al școlii. Adunările și conferințele acestor asociații de profil constituiau adevărate sărbători cultural-naționale pentru localitățile unde se desfășurau – lecțiile deschise și conferințele erau audiate de un numeros public avizat (preoți și învățători) și totodată „culturalizau” pe țărani și meșteșugarii români, deoarece urmăreau în primul rând apărarea limbii române, „înaintarea economică a țărânimii și răspândirea culturii în rândurile ei”. În aceeași direcție de întărire a coeziunii națiunii, de patentare a valorilor culturale românești s-au manifestat și Reuniunile de lectură, cânt și muzică înființate în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, mai ales după 1890. Corurile școlare, bisericesti și țărănești, formațiile de teatru ale „diletanților” (amatorilor) s-au înscris pe aceleași coordonate [33, p.4, 87-90, 215-234, 225-232, 261-265].

După intrarea ASTREI pe tărâm cultural-național, ideea daco-românismului a beneficiat de o nouă revigorare. Anul 1906 a desăvârșit sinteza cultural-națională prin Expoziția Jubiliară de la București, dedicată celor 40 de ani de domnie ai regelui Carol I al României și celor 1800 de ani de la colonizarea romană a Daciei. Conștienți de importanța momentului, numeroși români transilvăneni au participat la eveniment prin intermediul unor diverse asociații cultural-artistice [34, p.45-92, 156-202, 349-360].

Profesorii care funcționau la diferitele preparandii din Transilvania, Crișana și Maramureș au instituit în spațiul lor un ethos puternic ancorat în valorile subsumate ideologiei sau doctrinei daco-românismului, definită, în zona la care ne raportăm, de către liderii mișcării naționale a începutului de secol al XIX-lea sub conceptul de „lucrul românesc”. Aceiași profesori, datorită și orizontului lor cultural-pedagogic de largă respirație europeană, au manifestat reale disponibilități și deschideri spre Europa modernă, civilizată. Rolul dascălilor

și al profesorilor în această direcție a fost covârșitor. De exemplu, Dimitrie Țichindeal atrăgea atenția, cu previziunea cărturarului înțelept și receptiv, că națiunea română nu poate trăi izolată; că ea trebuie să intre în procesul de cunoaștere și de dialog cu alte popoare, cu „Europa luminată”, pentru a se putea autocunoaște și în final a-și pregăti drumul spre progres. Astfel, a rezultat un efort remarcabil depus de intelectualitatea românească regională și locală de a menține în sânul comunităților de români spiritul național autentic pe care, de altfel, îl resimțea acut întreaga lume românească din imperiu [35, p.47, 103-119, 231-246, 631-640]. Desigur, n-au lipsit impedimentele ridicate de autorități și nici șicanele administrativ-politice menite a diminua efectul acțiunilor naționale ale românilor transilvăneni, pe care le-au considerat, de multe ori, elemente „antistatale”. Putem vorbi despre reconstituirea unei întregi istorii a vieții politice românești transilvănene, prin intermediul unor personalități polyvalente a căror viață s-a împletit organic cu instituțiile culturale, politice și administrative pe care le-au deservit cu abnegație și prețuire.

La rândul ei, presa din Transilvania și-a asumat responsabilitatea de a se așeza în slujba idealului național. Redactorii și colaboratorii diverselor gazete românești (*Gazeta Transilvaniei, Telegraful român, Tribuna, Familia, Federațiunea, Concordia, Trompeta Carpaților, Albina* etc.) erau în același timp și militanți politici pe frontul unității culturale a românilor. În condițiile în care se intensifica mișcarea de emancipare națională a românilor, aceste ziare și reviste au propagat constant ideea daco-românismului, în urma căreia au intrat în conflict deschis cu autoritățile maghiare. De altfel, toate revendicările politice românești erau calificate drept „daco-românism” de către autoritățile imperiale, care au declanșat acțiuni furibunde în vederea suspendării organelor de presă românești, întrucât ele cunoșteau foarte bine importanța pe care presa o avea în coagularea opiniei publice românești în jurul dezideratelor naționale.

Toate acțiunile s-au caracterizat printr-un profund democratism, reflectat în ideologia tuturor românilor – daco-românismul – și în întreaga activitate revoluționară. Modalitățile de conducere și prevederile principalelor documente programatice au reflectat dorințele românilor, în ansamblul lor, și au exprimat noi cerințe, în acord cu nivelul de dezvoltare istorică.

„Daco-românismul” a fost o manifestare a realității istorice românești, o credință vie care a reușit să-i unească pe toți românii. Ei au conștientizat că îi leagă o realitate istorică pe care au trăit-o ei și înaintașii lor, neamul românesc dezvoltând un instinct de conservare și de apărare deosebit de pronunțat. Maturizarea acestei idei mărețe a venit prin parcurgerea unor momente de grea cumpănă, care au adus cu sine încrederea într-un viitor mai bun.

Această idee mărețată a reușit să inoculeze în societatea românească adevărul incontestabil potrivit căruia unei națiuni nu i se poate impune la infinit o direcție care nu-i aparține. Mai devreme sau mai târziu ea va renaște și va porni, din nou, pe drumul său propriu.

Tocmai pe doctrina daco-românismului, adică pe naționalismul generos al începuturilor, s-a clădit însăși România întregită. Sub semnul naționalismului s-au adunat cândva forțele creatoare de istorie și de cultură ale acestui pământ, de la naționalismul romantic al pașoptiștilor, trecând prin centrul de forță al geniului eminescian, până la săvârșitorii României Mari. Și „deșteptarea” noastră de azi, atâta câtă mai este posibilă, ar putea fi așezată, cu grija cuvenită, sub semnul acestui cuvânt.

Concluzionând, apreciem că în spiritul daco-românismului s-au cristalizat toate acțiunile politice și cultural-educative în acțiunea generală de afirmare a românilor din monarhia dualistă și regatul român, pregătind conștiințele pentru actul istoric de la 1 decembrie 1918.

Privind, *sine ira et studio*, în perspectiva istoriei naționale, naționalismul românesc, supus la atâtea abuzuri verbale, nu este decât un sentiment firesc, neperversit de vreo ideologie politică; este apartenența obiectivă la o comunitate națională, față de care orice om integru din punct de vedere moral și intelectual își asumă anumite îndatoriri și responsabilități. Aurel C. Popovici observa pe bună dreptate că „naționalismul e politică normală, căci e o politică corespunzătoare cu natura poporului... Politica normală, națională, e singura fecundă pentru un popor. Ea lasă statului ceea ce-i trebuie statului și dă poporului ceea ce-i trebuie lui, după loc, timp și împrejurări... Ea acordă cetățenilor puțința de progres, sub o administrație pricepută, dreaptă și cinstită, prin emulațiune” [36, p.21, 113-116].

Daco-românismul a avut marele merit de a fi chemat la reflexie angajată, organizată în jurul unor idei majore precum „istorie”, „națiune”, „neam”, „conștiință națională”, „limbă”, „cultură”, „politică” ce-și resemnifică mereu, pentru fiecare vremuri în parte, conținuturile. El a lăsat generațiilor tinere un gând, o metodă și o pildă vrednice de urmat.

Referințe:

1. POP, A.I. *Națiunea română medievală*. București: Editura Enciclopedică, 1998. 180 p. ISBN 973-45-0264-6
2. PRODAN, D. *Transilvania și iar Transilvania* / Ediție nouă, îngrijită, cu o postfață de Aurel Răduțiu. București: Editura Enciclopedică, 2002. 234 p. ISBN 973-45-0497-X
3. THEODORESCU, B. *Nicolae Iorga și educația maselor*. București: Consiliul Așezămintelor Culturale, 1967. 179 p.
4. PLATON, Gh. *Românii în veacul construcției naționale*. București: Editura Enciclopedică, 2005. 494 p. ISBN 973-45-0526-2
5. FAUR, V. Câteva considerații cu privire la receptarea operelor lui D.Cantemir în Transilvania. În: *Cele trei Crișuri*, 1998, nr.102-103, p.2. ISSN 1221-5716
6. BERINDEI, D. *Cultura națională română modernă*. București: Eminescu, 1986. 502 p.; GRECU, V.V. *Școala Ardeleană și unitatea limbii române literare*. Timișoara: Facla, 1973. 143 p.; *Idem. Limbă și națiune*. Timișoara: Facla, 1988. 259 p.
7. PRODAN, D. *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1984. 519 p.
8. GEORGESCU, V. *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*. Ediția a III-a. București: Humanitas, 1992. 365 p. ISBN 973-28-0265-0
9. BĂLCESCU, N. *Opere. Corespondență*. Vol.II / Ediție critică de Gheorghe Zane, Elena G. Zane, București: Editura Academiei Române, 1982. 302 p.
10. DRAGOMIR, S. *Studii privind revoluția românilor din Transilvania de la 1848* / Ediție, introducere, note și comentarii de Pompiliu Teodor. Cluj-Napoca: Dacia, 1989. 219 p.
11. NETEA, V. Permanența unor valori esențiale de civilizație. Emblemele continuității. În: *Contemporanul*, 1980, nr.25(754), p.5. ISSN 12209864; PLĂMĂDEALĂ, A. *Romanitate, continuitate, unitate*: Sibiu: Tiparul Tipografiei Eparhiale Sibiu, 1988. 302 p.; PLOEȘTEANU, G. Receptarea operei și a personalității lui Gheorghe Șincai (până în 1918). În: *Libraria, Studii și cercetări de bibliologie*, 2004, Târgu-Mureș, p.179. ISSN 1583-4468; GRECU, V.V. *Preocupări privind unitatea limbii literare în Transilvania (secolul XIX)*. Cluj, 1972. 379 p.
12. KOGĂLNICEANU, M. *Cuvânt introductiv la cursul de Istorie Națională*. București: Editura Librăriei Soccec, 1909. 63 p.
13. *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*. Vol.V. București: Editura Academiei, 1964. 1276 p.
14. *Dacoromania*. Buletinul Muzeului Limbei Române. Cluj: Universitatea Regele Ferdinand I, 1934-1935, p.4.
15. BĂLCESCU, N. *Opere. Corespondență*, vol. IV. Ediția a III-a / Editori G. Zane, Elena G. Zane. București, 1990. 657 p.
16. *Ibidem*, vol.II.
17. BARIȚIU, G. *Ideea Dacoromâniei* / Ediție îngrijită de Mircea Valer Stanciu. Brașov: Mica Bibliotecă Românească, 1993. 29 p.
18. MOTRU, Rădulescu C. *Scrieri politice*. București: Nemira, 1998. 663 p. ISBN 973-569-275-6
19. XENOPOL, A.D. *Istoria românilor din Dacia traiană*. Vol.I. Ediția a IV-a. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985. 517 p.
20. EMINESCU, M. *Publicistică. Referiri istorice și istoriografice*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1990. 572 p.
21. KOGĂLNICEANU, M. Introducție la „Dacia literară”. În: *Dacia literară*, 1840, nr.1 p.1-2.
22. PETRESCU, C.T. Socialismul în România. În: *Dacia Viitoare*, ianuarie 1883, p.55-56.
23. *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*. Vol.V. București: Editura Academiei, 1964. 1276 p.
24. BODEA, C. *Lupta românilor pentru unitatea națională: 1834-1849*. București: Editura Academiei, 1967. 390 p.
25. BERINDEI, D. *Revoluția română din 1848*. București: Editura Politică, 1974. 80 p.
26. BARIȚIU, G. Naționalitate. În: *Foaie pentru inimă, minte și literatură*, 1844, nr.51, p.399.
27. *Cuza Vodă - in memoriam* / Coordonatori: L.Boicu, Gh.Platon, Al.Zub. Iași: Junimea, 1973. 645 p.
28. BOGDAN, D., ȘTIRBU, V. *Pe urmele lui Alexandru Ioan Cuza*. București: Sport-Turism, 1985. 240 p.
29. STAN, A. *Renașterea armatei naționale*. Craiova: Scrisul Românesc, 1979. 265 p.
30. MURĂRAȘU, D. *Naționalismul lui Eminescu*. București: Pacifica, 1994. 290 p. ISBN 973-96569-0-0; BULGĂRE, Gh. *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare*. București: Minerva, 1971. 342 p.; PIRU, A. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revizuită și adăugită. București: Minerva, 1982. 1060 p.
31. GRECU, V.V. *Preocupări privind unitatea limbii literare în Transilvania (secolul XIX)*. Cluj, 1972. 379 p.
32. XENOPOL, A.D. *Națiunea română*. București: Albatros, 1999. 456 p. ISBN 973-24-0585-6
33. FAUR, A. Contribuții la cunoașterea activității reuniunii învățătorilor români din Bihor. În: *Cele Trei Crișuri*, 1996, nr.1-2, p.4. ISSN 1221-5716; FAUR, V., FAUR, R. Reuniunea învățătorilor români din Leta Mare (1875) – prima asociație profesională a învățătorilor români din Bihor. În: *Muzeul Național*, 1982, p.261-265. ISSN 1015-0323; CĂLUȘER, I. Repere privind asociațiile și reuniunile profesionale ale cadrelor didactice greco-catolice din comitatul Bihor (1875-1923). În: *Crisia*, 1993, p.215-234. ISSN 1016-2798; ONIȚĂ, G. 100 de ani de la înființarea reuniunii

- învățătorilor din Banat. În: *Revista de pedagogie*, 1969, nr.5, p.87-90. ISSN 0034-8678; ZABERCA, V.M. Reuniunea învățătorilor români de la școlile confesionale gr. or. din dieceza Caransebeșului: conferințe învățătoarești și adunări generale ale reuniunii în Banatul sârbesc. În: *Banatica*, 2003, p.225-232. ISSN 1222-0612
34. GOGA, O. Mijloacele de propagandă literară și culturală ale „Asociațiunii” și dezvoltarea lor. În: *Transilvania*, 1911, nr.4, p.349-360; CURTICĂPEANU, V. *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*. București: Editura Științifică, 1968. 288 p.; PAMFIL, M. *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*. Cluj-Napoca: Dacia, 1986. 364 p.
35. BOLOVAN, I. *Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român 1863-1918. Contribuții monografice*, Institutul de Istorie Cluj-Napoca, 1994, 166 p. ISBN 978-606-604-1188; *Idem*. Considerații privind geneza și înființarea Asociației naționale arădene pentru cultura poporului român. În: *Acta Musei Napocensis*, 1985-1986, p.631-640. ISSN 0578-5391; *Idem*. Cultură și societate în Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea: exemplul „Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român”. În: *Comunicări ale cercurilor științifice studențești*, 1984, p.103-119; BOLOVAN S., BOLOVAN, I. Evoluția cantitativă și compoziția socioprofesională a membrilor Asociației Naționale Arădene (1863-1910). În: *Crisia*, 1989, p.231-246. ISSN 1016-2798
36. POPOVICI, A.C. *Naționalism sau democrație? O critică a civilizației moderne* / Studiu introductiv, ediție și note de Constantin Schifirneț. București: Albatros, 1997. 474 p. ISBN 973-24-0456-6; COMAN, I.L. *Imagine de sine la românii ardeleni în perioada dualistă*. Cluj-Napoca: Argonaut, 2009. 380 p. ISBN 978-973-109-178-5

Prezentat la 27.03.2017